

ECOLOGIE EN POLITIEK

'Forum voor sociaal-ecologische verandering' is de nieuwe ondertitel die Oikos vanaf 2007 aannam ter gelegenheid van zijn tienjarig bestaan. Feest dus. Een minicolloquium in Gent op 4 april. Twee debatten met één moderator: Jos Geysels. Uitgangspunt: de teksten van het bijzondere themanummer 40 over 'ecologie en politiek'. Groene draad: zijn er in tien jaar ecologische bakens verlegd?

Groene politiek en levensstijl

Een gesprek met Marius de Geus en Dirk Geldof.

Jos Geysels: - Bij Marius de Geus vond ik dit fragment: "Laten we scherp blijven opletten dat groene partijen met hun project om milieu en het leven op aarde te redden niet verzanden in oppervlakkige veranderingen en louter cosmetische maatregelen. Uiteindelijk dient het groene project om effectief verzet te bieden tegen de gedachteloze moderne consumptiemaatschappij en een einde te maken aan de gespletenheid die nu bestaat tussen de mens als burger en als consument. Niet alleen om milieuredenen is een minder consumptieve levensstijl noodzakelijk en wenselijk maar ook om uiteindelijk een maatschappij te realiseren die de innerlijke voorwaarden van welzijn in ruime betekenis bevordert." Graag commentaar van Dirk Geldof.

Dirk Geldof: - In de vraag struikel ik over wat Marius de 'innerlijke voorwaarden' van welzijn noemt. Voor de rest vind ik mij in die paragraaf terug. Maar ik wil de laatste zin nuanceren: een groene partij moet niet verzanden in oppervlakkige veranderingen. We proberen vanuit ecologisch perspectief een aantal structurele veranderingen aan te reiken en niet verloren te lopen in kleine bijsturingen. Al moeten we onszelf ook niet uit de markt prijzen met al te radicale voorstellen. Voor politieke veranderingen moet je een draagvlak kunnen realiseren. Ik deel Marius' kritiek op de consumptiesamenleving. Niet alleen omwille van de ecologische voetafdruk en de klimaatopwarming, ook omdat meer consumptie ons niet langer gelukkiger maakt. Maar de kwestie van de innerlijke voorwaarden om welzijn te bevorderen, valt onder een ruimer debat over culturele veranderingen in onze maatschappij. Wat is onze definitie van rijkdom, van het goede leven, van welzijn? Maar de filosofische invulling ervan, dat lijkt mij geen kerndebat voor een politieke partij. Een politieke partij moet voorwaarden creëren opdat mensen in vrijheid kunnen kiezen om ook levensstijlen te ontwikkelen die minder door consumptie gedomineerd zijn dan vandaag. In mijn artikel pleit ik ervoor om onze notie over vrijheid te verruimen. Vrijheid moet ook gaan over de mogelijkheid om levensstijlen te ontwikkelen naast de markt, minder gedomineerd door consumptie. De politiek kan die grotere keuzevrijheid aan mensen bieden door daarvoor de kaders te scheppen. Dat is iets anders dan de innerlijke voorwaarden. Dat debat gaat over levenshoudingen, over ethiek, over levensbeschouwingen. En dat is niet het kerndomein van een politieke partij.

Marius de Geus: - Ik houd toch vast aan die innerlijke voorwaarden. Groen! droeg vroeger de naam Agalev. En bij de naamsverandering kan je misschien stellen dat de groene partijen teveel de discussies over anders gaan leven, over andere visies op geluk en wat het goede leven is, uit de weg zijn gegaan.

Dat soort discussies ligt nogal gevoelig en persoonlijk. Ze kunnen leiden tot interne tegenstellingen in de partijen. Maar ik denk dat er behoefte is aan zulke debatten. Over hoe de mensen in grote lijnen over het goede leven denken. En of de invoering van de term consumptie houdbaar is vanuit een ecologisch perspectief. Je kunt niet om de discussie over het goede leven heen.

Jos Geysels: - **Is het de taak van een partij om te definiëren wat het goede leven is?**

Marius de Geus: - Niet om te definiëren maar om een open forum te zijn voor debat. Achter een partijprogramma, keuzes in het parlement of stemmen over wetgeving ligt vaak een ethische visie over wat het goede leven is. Wordt het goede leven gedomineerd door consumeren of betekent het verantwoordelijkheid nemen voor de andere mens en voor de natuur in het algemeen?

Jos Geysels: - **In je artikels pleit je nogal uitdrukkelijk voor omkering van waarden en normen. Ik citeer: "Een visie die uitgaat van een duidelijke verandering van waarden en normen". Welke waarden moeten veranderen? Het begrip solidariteit is toch een belangrijke waarde. Die gaan we toch niet veranderen? Misschien gaan we die anders vertalen dan de sociaaldemocraten maar ik hoop dat ze blijft. En verder: "Een visie die een andere wijze van leven met zich meebrengt: eenvoudiger, dichter bij de natuur, met ecologisch verantwoorde vormen van productie en consumptie en met respect voor grenzen aan de groei". U gaat vrij ver.**

Marius de Geus: - Ja, dat gaat vrij ver. Ik denk dat we hierover fundamentele discussies zullen voeren. Er dienen zich radicalere keuzes aan, in het licht van milieuproblemen, groter dan de meesten zich ooit hebben voorgesteld. Ik besprak met mijn studenten het boek van Roger Jacobs en Peter Tom Jones. Zij schrikken zich rot. Dat zijn mensen van voor in de twintig. Niet eens helemaal onbekend met de materie. Maar als ze dat lezen dan zit de schrik er goed in. Hoe kan ik ze weer wat vertrouwen en hoop op een positieve uitkomst geven? Want hoe groot moeten de maatregelen wel niet zijn om effectief problemen van klimaatverandering op te lossen. Als je weet dat de gemiddelde voetafdruk rond 4,9 ligt en we naar 1,8 gemiddeld moeten, dan zullen de meeste mensen hun leven behoorlijk moeten omgooien. En die studenten zijn dan nog vaak links en progressief denkend, ze wonen op een kleine kamer, zijn milieubewust, ze hebben nog geen auto, weinig financiële middelen en hun gemiddelde voetafdruk ligt rond de 6. En daar hebben ze recht op, vinden ze. Dat zorgt voor interessante discussies. Waarom is die afdruk zo groot? Vooral door reisgedrag. En reizen aanzien die jongeren als een absolute privé-aangelegenheid waarmee niemand zich mag moeien. We studeren en werken hard, dus hebben we recht op vakantie. In dat opzicht is er toch een omslag in het denken nodig. Mensen moeten toch bepaalde consequenties gaan trekken.

Wordt het goede leven gedomineerd door consumeren of betekent het verantwoordelijkheid nemen voor de andere mens en voor de natuur in het algemeen?

Jos Geysels: - **En wat kan dan de politieke handelwijze zijn? Ik mag maar zoveel keer reizen?**

Marius de Geus: - Daarmee omgaan is de

opdracht van politieke partijen. Ik constateer het probleem. En het is nog sterker. Ik neem het voorbeeld van GroenLinks. Uit onderzoek blijkt dat de gemiddelde GroenLinks-kiezer een grotere voetafdruk heeft dan de gemiddelde kiezer van VVD, CDH en PVDA. Een interessant fenomeen. En dat is in België waarschijnlijk ook zo. Dan hebben we toch een probleem. Want milieubewustzijn en kennis van de problemen blijken niet per definitie tot milieuvriendelijk gedag te leiden.

We studeren en werken hard, dus hebben we recht op vakantie. In dat opzicht is er toch een omslag in het denken nodig. Mensen moeten toch bepaalde consequenties gaan trekken.

Dirk Geldof: - Ik denk dat we niet te kort door de bocht moeten gaan. Je moet het ecologische gedachtegoed niet weggooien omdat een aantal vertegenwoordigers zich er zelf niet aan houden. Als groene partij dwingt het ons om op twee punten bij te sturen of het debat scherper te stellen. Het eerste punt is wat mij

betreft een ommezwaai ten aanzien van bepaalde invullingen uit het verleden, zoals het zeer grote wantrouwen tegenover technologie. Groenen stonden in het verleden dikwijls zeer weigerachtig tegenover grootschalige, verregaande technologische ontwikkelingen. Maar om de ecologische voetafdruk te beperken zullen we ontzettend veel spitstechnologie nodig hebben: van windmolens tot de ontwikkeling van meer efficiënte zonnecellen, van eco-design tot cradle-to-cradle. Zo komen we bij de hele literatuur van factor vier tot tien. Laten we dus met alle voorbehoud tegenover nucleaire energie, met het juiste voorbehoud ten aanzien van genetische manipulatie en een aantal chemische processen, veel genuanceerder zijn en alle positieve en duurzame technologische ontwikkelingen maximaal gebruiken. We zullen ze nodig hebben. We zijn stilaan bezig met die omslag. We kennen heel wat goede technologische ontwikkelingen om de voetafdruk te beperken. Dat betekent ook dat we onze positie ten aanzien van technologie met eco-efficiëntie bijstellen.

Maar als het alleen daarover zou gaan, verschillen we onvoldoende van veel andere partijen. De manier waarop we kijken naar technologie onderscheidt ons onvoldoende want dat is het gemakkelijke deel van het verhaal. Bijna iedereen is daar voor. En dan kom je in het verhaal van de win-win situaties: de economie kan blijven groeien en toch kunnen we die voetafdruk verkleinen. We kunnen de Kyotodoelstellingen halen én we maken van Vlaanderen een distributieland met nog meer vrachtwagens, nog meer nachtvluchten, nog meer vliegtuigen.

Daarom is voor een beperking van de ecologische voetafdruk het tweede punt zo belangrijk: wat ons fundamenteel onderscheidt van andere partijen, los van het feit dat we de technologische mogelijkheden veel beter moeten gebruiken, is dat we het debat ook willen voeren over efficiëntie, over ecologische en sociale grenzen, over een norm van 'genoeg'. Ook al zet je maximaal in op verantwoorde technologie, waarmee je wellicht gigantische winsten kan maken die we in het verleden te lang hebben laten liggen, ook dan zal je de discussie ook over efficiëntie moeten voeren. Zonder dat debat over consumptie en over productie, kom je er niet. We moeten dus ook kijken naar onze zeer hoge levensstijl. We moeten dus opnieuw discussiëren over de politieke kaders die we maken én het debat aangaan over onze individuele levensstijl. Op de twee punten moeten we een stuk veranderen. We zijn wat meer aan het inzetten op technologie dan de voorbije tien, twintig jaar. En als dat op de juiste manier gebeurt, is dat een hele goede zaak. Maar

Ook al zet je maximaal in op verantwoorde technologie, waarmee je wellicht gigantische winsten kan maken die we in het verleden te lang hebben laten liggen, ook dan zal je de discussie ook over efficiëntie moeten voeren.

laten we tegelijk het hele debat voeren en het probleem van de grenzen op de agenda blijven zetten.

Marius de Geus: - Natuurlijk kunnen we gebruik maken van allerlei technologische verbeteringen. Daar is op zich een boel winst te halen. Maar er is de wisselwerking tussen nieuwe technologie en het gedrag van mensen, het bekende reboundeffect. Enkele voorbeelden. Er komen zuinige auto's. Gevolg: mensen gaan meer rijden. Of we gebruiken spaarlampen. Gevolg: we laten de lampen nodeloos branden. Een hoog rendementketel. Gevolg: je zet de verwarming een paar graden hoger. Dat verschijnsel is buitengewoon sterk, heel moeilijk te weerstaan en te bestrijden. Het is een heel vreemd fenomeen en je kan het ontzettend moeilijk veranderen, omdat het met gedrag te maken heeft. En met het feit dat mensen altijd geneigd zijn om een loopje te nemen met de eventuele gewetensnood die er is. Ik zie dat in discussies met studenten die in duurzaamheid geïnteresseerd zijn. Ik zie het zelfs in mijn eigen huis gebeuren.

Jos Geysels: - Maar gedrag kan je toch beïnvloeden? De Franse filosoof Bruno Latour stelde ooit: Laat ons de apparaten moraliseren. Een heel mooie gedachte vanuit de politiek. Voor onze wegen betekent dat dan, in plaats van om de honderd meter een bord van 70, 50 of 30 km per uur, of flikkerlichten aan de scholen, de aanleg van drempels die zelfs Jean-Marie Dedecker beletten om 50 per uur te rijden. Is dat geen voorbeeld van moralisering van het apparaat? Dat is toch beter dan een moraliserende preek van Femke Halsema over de temperatuur die met twee graden naar beneden moet?

Marius de Geus: - Hans Achterhuis schreef daarover: Er kunnen zich natuurlijk situaties voordoen dat je auto alleen maar kan starten als je adem niet ruikt naar alcohol of als je de gordel niet hebt omgedaan. In het begin kijken de mensen daar bezwarend tegenaan. Als je dus een aantal keren gestraft bent, voor het rijden met alcohol in je bloed, dan kan je dus door de overheid gedwongen worden om met een bepaalde installatie in je auto te rijden die meet en sanctioneert. Op zich een heel interessant verschijnsel. In het kader van het rekeningrijden discussieerden we ook in Nederland daarover. Met de bestaande Europese satellieten, GPS en dergelijke zou je de snelheid van auto's kunnen maximaliseren vanuit de satelliet. Met een kastje in je auto zou je geen 120 kunnen rijden waar je maar 80 mag. Maar *willen* wij dat? Welke morele dilemma's zitten daaraan vast? Wat zijn de gevolgen voor de individuele vrijheid? Moeten mensen überhaupt die vrijheid willen om aan 120 door te knallen waar je maar 80 mag. Ik denk niet dat één persoon hierop een sluitend antwoord kan geven. Dat vraagt een maatschappelijk debat. In Engeland merk je dat ook. Er begint een maatschappelijke discussie te ontstaan over de tienduizenden bewakingscamera's die je de hele dag in beeld nemen. In het licht van de ecologische problematiek, de klimaatverandering en de niet te schatten mogelijke consequenties, moeten we binnenkort ook dat maatschappelijk debat voeren.

Jos Geysels: - Net het groene denken wijst erop dat we in onze drang naar autonomie afhankelijker worden van, laat ik het noemen, een bepaalde levensstijl. We moeten er toch voor zorgen dat we, als we pleiten voor een radicale ecologische omslag toch niet vervallen in een nieuw soort afhankelijkheid, namelijk die van de geweldig hoogstaande technische controlemechanismen. Hoe vermijden we dat?

Marius de Geus: - Dat gevaar is heel reëel. In de sociale wetenschappen vind je dikwijls

een oplossing voor een probleem waarbij je vervolgens met een nieuwe problematiek geconfronteerd wordt. Zo kan je eindeloos doorgaan. Ik denk dat de meeste mensen willen vermijden dat ze in een situatie terechtkomen waarin de overheid zich als een al te sterk moraliserende koning-filosoof gaat opstellen ten aanzien van hun gedrag. Vanuit een liberaal standpunt moet de overheid ervoor kiezen om mensen de vrijheid te geven om inhoud te geven aan hun eigen leven. Dat gaat gepaard met een aantal specifieke vrijheden. Politieke vrijheden, dat je kan participeren in het bestuur, en negatieve vrijheden, dat je beschermd wordt tegen de overheid. De vraag is hoe belangrijk de consumptievrijheid moet zijn. En of we in de moderne samenleving niet te veel nadruk leggen op de fictie dat alles draait om consumptievrijheid. Laten we absoluut vasthouden aan de rechtstatelijke vrijheden, aan die negatieve en positieve vrijheid. Maar laten we anders gaan denken over consumptievrijheid. Ik wil je niet verbieden in je auto of in het vliegtuig te stappen. Maar misschien kunnen we wel naar een systeem toe waarin iedereen, binnen bepaalde begrenzings, bewegingsvrijheid krijgt. We kunnen het pluralisme bewaren maar binnen bepaalde ecologische grenzen, de grenzen van de ecologische voetafdruk.

Hoe kan je dat vorm geven? Je zou kunnen denken aan een systeem dat werkt zoals onze creditcards. Naargelang je aankopen – al dan niet milieuvriendelijk – win of verlies je punten. In de GB krijg je nu al punten als je aankopen doet. Ook hier word je gefrankeerd met punten. Het is mogelijk én je kunt nog altijd kiezen. Maar op een bepaald moment zijn je punten op. Wat dan? Welke richting neem je dan?

Dirk Geldof: - Ik vind de notie van keuze heel belangrijk. Ik denk dat we goede voorstellen op bepaalde momenten anders moeten verkopen. We hebben als Groen! het imago van een partij die een aantal dingen wil verbieden. Op sommige punten is een verbod terecht. Als we willen vermijden dat mensen in een woonwijk meer dan 50 of 30 kilometer per uur rijden, laat ons dat omwille van verkeersveiligheid en omwille van leefkwaliteit absoluut doen. Dat is gewoon een verkeersreglement. Of laten wij dat verankeren via slimme technologie die verhindert dat een auto te snel rijdt.

Ten tweede wil ik beklemtonen dat we veel meer op een verstandige manier gedrag en consumptie moeten sturen. Een onverstandige manier was de lancering van een wegeenvignet. Een idee van Letermé dat dankzij Balkenende begraven is. Een idee waarover hij trouwens zijn eigen regering niet eens had geraadpleegd. En als Groenen zeggen we dan: vervang dat wegeenvignet door een slimme kilometervergoeding. Dan kan je doen met een soort GPS-systeem dat mensen niet alleen zegt hoeveel ze rijden maar ook waar ze rijden, wanneer en vooral met welke voertuigen, afhankelijk van de vervuilingsgraad. Dan stuur je gedrag waarbij je die mensen die of het meest vervuilen, of het meest op spitsuren rijden, de prijs laat betalen. Eigenlijk reken je dan de prijs door. Voor een aantal vormen van consumptie is dat een ontzettend sterk sturingsinstrument.

Maar ten derde – en dat vind ik het belangrijkste – kunnen we een stap vooruit zetten door naar een ander beeld van rijkdom of een ander beeld van keuzevrijheid te gaan. De slow food-beweging is daar een sterk voorbeeld van : zij reikt mooie alternatieven aan en tracht ook het menselijk genieten te maximaliseren. Waarom kunnen asperges in de maand april zo heerlijk smaken? Omdat ze seizoensgebonden zijn. En als je je voedselconsumptie seizoensgebonden maakt, inclusief een grote variëteit in het aanbod aan kazen die eveneens seizoensgebonden zijn, of bepaalde groenten en fruit, creëer je eigenlijk een ander beeld van smaak. Je ziet dat sterrestaurants grotendeels het seizoenaanbod volgen: je kunt immers geen twaalf maanden per jaar aardbeien of asperges van topkwaliteit serveren. Zo komt je topkeuken niet uit de verf. Als we

dat soort smaak en consumptie cultiveren, door die grenzen in te brengen, krijgen wij een ander beeld van diversiteit en keuzevrijheid, en ook van consumptie, rijkdom of behoeftebevrediging. Laat ons dat genieten op een aantal domeinen bijvoorbeeld van voedsel, als uitgangspunt nemen en dat verder maximaliseren. Maar niet met de invulling van de markt van vandaag waar altijd alles, overal, nu, onmiddellijk, en van eender waar ter wereld, wordt ingevlogen tegen eender welk prijs. Dat is het verschil tussen altijd alles en overal, of juist die ecologische grenzen ernstig nemen vanuit een visie op consumptie die ruimte laat voor dat genieten. Als we het over consumptie hebben, komen we iets te veel over als een inperkingsbeweging of partij die per se die voetafdruk wil verkleinen. Beperk die voetafdruk door andere beelden van genieten en van rijkdom naar voor te schuiven. Ik denk dat mensen, naar het voorbeeld van de slow food-beweging, op ieder domein een zinvolle invulling moeten zoeken. Ook op het vlak van toerisme. Reizen betekent niet dat je de halve wereldbol moet rondvliegen met vier vluchten binnen eenzelfde vakantie. Toerisme en vakantie kunnen ook anders.

Dat is het verschil tussen altijd alles en overal, of juist die ecologische grenzen ernstig nemen vanuit een visie op consumptie die ruimte laat voor dat genieten. Ik denk dat mensen, naar het voorbeeld van de slow food-beweging, op ieder domein een zinvolle invulling moeten zoeken.

Misschien met meer plezier. Maar het is moeilijk om dat voor elk levensdomein uit te werken. We staan daarin nog niet ver.

Jos Geysels: - Maar het moet wel prettig blijven.

Marius de Geus: - Ik ben misschien niet zo bourgondisch als de gemiddelde Belg, maar ik ben zelf ook voorstander van een genieten.

Maar de vraag is hoe je dat concreet kan invullen. Ik denk aan dat mooie boek van Ton Lemaire *Met open zinnen*. Dat gaat eigenlijk over die genietingen. Het gaat over zwemmen in een beekje en over lekker eten. Over al die dingen die gewoon lekker zijn en die eigenlijk nauwelijks een gevolg hebben voor je ecologische voetafdruk. Je hebt bepaalde vormen van welbevinden die je kinderen eigenlijk als vanzelfsprekend overnemen in opvoedsituaties. En dat gaat absoluut niet gepaard met dwang.

Jos Geysels: - Marius, in je bijdrage in Oikos heb je het ook over 'milieumoehed'...

Marius de Geus: - In Nederland is er zeker openheid en ontvankelijkheid voor milieu-onderwerpen. Je ziet dat in de media, in de kranten en op televisie. Ze staan bol van milieuthema's. Ik vroeg me af waarom die belangstelling er nu wel is en afgelopen jaren niet. Want verscheidene mensen die er wel regelmatig over schreven, zoals ik, voelden zich toch als een roepende in de woestijn. Je doet je best, je schrijft er een boek over, je geeft er een lezing over en toch bleef het thema marginaal. Een randverschijnsel. En nu accepteert men plots al die voorstellen die de laatste twee decennia door groene partijen zijn gedaan. Zoals in het nieuwe Nederlandse beleid ten aanzien van CO₂. Ik weet eigenlijk niet wat er gebeurt.

Jos Geysels: - Heb je dan een onprettig gevoel?

Marius de Geus: - Ik blijf wel kritisch. Eerst zien en dan geloven. Ik denk wel dat er iets verandert. Tegelijk merk ik wat in mijn dagelijkse contacten met studenten. Toen ik aan het eind van de zoveelste cursus weer eens vroeg wat er blijven hangen was van die cursus, schreven twee studenten: "Dat ik hypocriet ben". Ik begreep het eerst

niet. Maar het gaat over het ene zeggen en het andere doen. En dat ervaren die Nederlandse studenten heel duidelijk.

Dirk Geldof: - Ik herken die moeheid, maar er is een paradox. Nog nooit was er zoveel aandacht voor het klimaat dan de jongste maanden. Maar je hoort ook bij heel wat mensen de reactie "après nous le déluge", we kunnen er toch niets aan veranderen. Het beleid schuift vandaag nog veel te veel verantwoordelijkheid af naar het individu, louter op basis van de keuze van levensstijl. Het is evident dat we als burger en als consument allemaal een stuk verantwoordelijkheid hebben, maar we hebben vooral een kader nodig dat onze keuzevrijheid stuurt, ruimte geeft en alternatieven biedt. Voor de huidige consumptie, voor de huidige voetafdruk moet dat beleidskader veranderen. Als je altijd mensen individualiseert en zegt: jij moet in je eigen leven een ton CO₂ uitstoot besparen, zonder je beleidskaders aan te passen, dan wordt een aantal mensen inderdaad moe. Als je vanuit het beleid die alternatieven aanreikt en zegt dat we nog tien, vijftien jaar hebben om het tij te keren, dan worden ook de individuele keuzes zinvol. Mensen krijgen dan het gevoel dat ze die keuzes niet alleen maken terwijl de rest voortdoet. Dat is het verschil tussen die individuele keuze en een ander beleidskader.

Marius de Geus: - Ik denk dat je nu kort door de bocht gaat. De overheid moet omstandigheden en situaties creëren waarin de mensen eenvoudigweg meer uit gewoonte zullen kiezen voor creatieve oplossingen. Daar heeft die overheid een belangrijke taak. Zonder een democratisch draagvlak kom je er niet. En het opbouwen van dat draagvlak is een van de functies van politieke partijen.

Jos Geysels: - Ik wil jullie nog een citaat van Femke Halsema voorleggen. Vorig jaar werkte ze mee aan een reader die een brug wilde slaan tussen wat een medeauteur "sociaal individualisme" noemde en ecologie. Femke schreef in haar nawoord het volgende: "Veel beter dan het veroordelen van consumentistische leefstijlen of het milieuvervuilende bedrijfsleven, is het hanteren van het principe dat de vervuiler betaalt. Vanuit de radicale vergroening van het belastingstelsel en het goedkoper maken van milieuvriendelijk gedrag. Het geheven vingertje brengt mensen niet op andere gedachten noch doet het recht aan de beslissingen die zij met gegronde redenen nemen. Mensen herzien hun beslissingen veel eerder als zij praktische milieuvriendelijke alternatieven aangeboden krijgen." Dus: wijs de weg maar wijs niet met de vinger.

Marius de Geus: - Op zich is dat een verstandige regel natuurlijk. Vanuit praktische politiek moet je erg uitkijken met prediken, bevoogden en moraliseren. Tegelijk is het wel zo dat we het hier nog helemaal niet hebben gehad over macht, de macht van bedrijven, van de pr-industrie, de macht van advertenties die onze kinderen door de strot geduwd krijgen. Wat doe je tegen dat bombardement van die luxueuze levensstijlen, die SUV's en dat zwitserlevegevoel, het vroegtijdig met pensioen kunnen en dan de hele wereld rondreizen en op exotische stranden liggen. Het is en blijft moeilijk om je helemaal aan al die invloeden te onttrekken.

Dirk Geldof: - Femke heeft gelijk vanuit het oogpunt van een politieke partij. Die moet alternatieven aanbieden en dus de structuren veranderen waarin mensen hun keuzes maken. Ik huiver van een politieke partij die mijn levensstijl van A tot Z zou vastleggen. En van A tot F vind ik ook al iets te veel. Dus: bied kaders aan en laat

mensen kiezen. Daarnaast kan ik ook niet naast de vraag wat we verstaan onder luxe, onder consumptie, rijkdom, genieten, het goede leven. Maar dat is een ruimer debat over levensstijlen dat we in heel de samenleving moeten voeren. Maar misschien moeten de politieke partijen daarvan niet de motor zijn. En je moet dat vooral niet alleen in wetten proberen te veranderen en te verankeren. Het is wel een cultureel debat dat we met die samenleving moeten voeren. Daar groeien stukken draagvlak uit om bepaalde kaders te veranderen en voor de wetten waar Femke naar verwijst.

(redactie: Gerarda Grosemans en Robert Crivit)

BIO

Marius de Geus doceert politieke filosofie en rechtstheorie aan de Universiteit van Leiden. Hij publiceerde verscheidene boeken over ecologie en politiek onder meer *Ecologische utopieën* en *The End of Over-consumption*.

Dirk Geldof is socioloog, werkzaam op de Politieke Cel van Groen! en redactielid van *Oikos*. Hij is auteur van *Niet meer maar beter*, *Onthaasting* en recent *We consumeren ons kapot* (Uitg. Houtekiet). www.dirkgeldof.be

Marius de Geus

Dirk Geldof